

Erindringer fra Bække Mose

Af: Anders Jul Kristensen

Sidst på året i 1924 kom jeg til verden i en lille landejendom – dengang – noget forfalden, ved den sydvestlige side af den store mose, på den tid ofte kaldet Gispel Mose. Mine forældre overtog ejendommen efter en tvangsauktion, den var da på ca. 40 tdr. land, mager sandjord, ude af kultur, og besætningen bestod kun af et par køer.

Min mor stammede fra Kertemindeegnen, hvor jorden er anderledes givtig. Da min mor hørte om, at hendes datter nu var blevet kone på en 40 tdr. land stor gård, klang det godt i hendes ører, idet det måtte garantere for en vis velstand. Det er os børn fortalt at ved min mormors første besøg i det jyske, efter at have beset forholdene der, drog tilbage til det fede Hindsholm, og fældede tårer over al den elendighed hun havde set. Min far stammede fra Hejnsvig egnen, så han have fået lynghede, sandjord og nøjsomhed ind med modernælken.

Jeg var den ældste af i alt 10 søskende, og da jeg lærte at tale, var det på fynsk efter min mor. Trods sine over 60 år i Jylland, vedblev hun at snakke fynsk, uden at der var jysk indblandet.

En enkelt begivenhed jeg husker fra min tidlige barndom er, min mor sad på tørvekassen og gav mig livstykke på. Imens kom jeg til at kigge op på den blå emalierede saltbøtte, der hang på væggen, på hvis låg der stod en blågul lakeret legetøjsbil i blik, som var en foræring til mig, den gjorde stor lykke.

Komfuret i køkkenet var af støbejern med to, tre kogesteder med ringe og en vandgryde til varmt vand forsænket ned i komfurpladen. I stedet for ringene kunne der sættes en støbjernsplade med »tapper« på, så den kunne fange varmen til et par strygejern. I stuen stod en kakkellovn, der ligeledes var af støbejern. I de to ildsteder blev der fyret med tørv fra mosen. De hentedes ind fra tørvehuset i en kurv, og blev hældt i tørvekassen. Det var et rart sted at sidde på tørvekassens låg op ad det varme komfur en kold vinterdag. Der blev tændt op med risbrænde og halm fra laden. Der var ikke altid lige godt aftræk i skorstenen, så kvolmede det af røg, og vi kom til at hoste.

I 1938 nedbrændte den trelængede sammenbyggede, hvidkalkede gård med bølgebliktag, en uforglemmelig, uhyggelig oplevelse. Et nyt stuehus var da under opførelse, så nu blev det til en helt ny velbygget gård, opført i rødt tegl med god plads til både mennesker og dyr. Gården fik navnet »Vestergård«, idet det var den gård, der lå længst mod vest ud ad Vittrupvejen i Bække nær grænsen til Lindknud Sogn.

Vi børn gik i Asbo skole, hvortil der var 2,5 kilometer. Vi handlede mest i Bække Brugsforening, hvor vores far en årrække var i bestyrelsen, »Brugs« Andersen var uddeler. Der havde de den såkaldte kontrabog, hvor der blev ført regnskab med de varer, der blev købt, og de æg vi leverede fra hønsegården, var delvis betaling.

Den nye gård på Vittrupvej, der blev opført efter branden i 1938. I baggrunden ses en del af mosen. Foto omkring 1950, i privat eje.

Mosens udseende og kreaturerne

Der hørte efterhånden adskillige tønder land mose til »Vestergård«, idet vore forældre opkøbte noget af nabomosen, som blev bragt i kultur, jo, de fik ord for at være flittige folk. I årenes løb voksede gårdens arealer til ca. 60 tønder land. Mosejorden var et godt supplement til de højere liggende agre, der ikke tålte tørke. I mosen var der god græsning for gårdens kreaturer.

Tydeligt erindrer jeg i 1930erne, at næsten hele mosen fremstod som en enorm græsbe-groet flade, ifølge bogen Bække Sogn II henved 275 hektar, inddelt i fenner, der var ind-

hegnet med pigtråd, hvor der i sommerhalvåret gik kreaturer og græssede, en del af dem kom udensogns fra.

Da der på sine steder var ret dybe og til tider vandfyldte grøfter, kunne det af og til hænde, at kreaturer, der brød ud af fennerne, plumpe-de i. Hvis det blev opdaget i tide, hvad det ikke altid gjorde, blev Falcks kranvogn rekvireret, og dyret hejst op ved hjælp af en gjord, der majsommeligt blev lag om livet på det uheldige dyr. Det var ret så dramatisk for os børn at over-være, også når far kom hjem fra mosen og berettede om, at et dyr var druknet.

I sommerperioden græssede køerne i

mosen, der var nok ca. 18 i alt, når der var flest. De blev om morgenen hentet hjem til malkning, hvilket indtil ca. 1944, da fik vi installeret elektricitet, foregik ved håndkraft. Ved den tid var der dog, på grund af tørvegravningen, ikke så mange køer tilbage på gården.

Den mælkevogn, vi havde derhjemme, havde den tidlige morgentur og skulle altså være den første på mejeriet. Derfor måtte vores far ud i mosen allerede ved firetiden for at genne køerne hjem. Efter malkningen blev de atter sendt i mosen, og det samme gentog sig til aftenmalkningen. Dengang var det ikke ualmindeligt, at køerne blev malket til middag også, om det var tilfældet derhjemme, husker jeg ikke.

Far sad på den trebenede malkestol og håndterede køernes patter for mælk, som i en lind strøm fandt ned i den galvaniserede spand, ofte sang han salmen: Blomstre som en Rosengård, så godt han kunne, gehør havde han ikke meget af.

Om foråret skulle der sås kunstgødning på markerne og i mosen. Det kunne hænde at det blev mig, der var kusk for de to heste. Jeg sad foran på den stive kassevogn, og far lå på knæ bagi. Med en håndskovl spredte han løs af kunstgødningen, der lå i en dyngge på vognbunden. Da det i forårstiden jo ofte er koldt og fugtigt, blæsende vejr, skete det, at jeg fik en part af gødningen lige i ansigtet, når vinden bar imod. Det behøver vist ikke nogen nærmere forklaring på, hvorfor dette job ikke var noget ønskejob. Efterhånden blev der anskaffet en mekanisk og mere hensigtsmæssig gødningsspreder.

Vi børn blev sat til at hjælpe til, så godt vi kunne, også med malkningen. På grund af manglende evner og lyst til landbrugsarbejde, blev jeg nok skånet noget. Delvis fordi mor mente, at jeg skulle have tid til at øve mig i violinspil. Hendes fætters søn, Niels Simon, var

med sit violinspil avanceret til at blive kongelig kapelmusikus, så der var noget at leve op til, selvom det var noget langt ude i familien. Da den Anden Verdenskrig brød ud ophørte mit violinspil, så noget godt kom der da ud af den krig.

Ungkreaturene blev drevet ud i mosen om foråret og opholdt sig i en fenne til hen på efteråret. De skulle så vandes og tælles med mellemrum, Og når en eller flere brød ud, hvad der kunne hænde, skulle de jages ind igen. Vandingen foregik med en håndpumpe, som vi børn blev sat til at betjene. Pumpen skulle først spædes, så skulle cementkarret fyldes op med vand, også et noget træls job, at blive sat til.

Fennerne havde forskellige navne: Vinterfennen, Mølbyfennen, Pumpefennen, og Østerfennen. Navnene refererede til, at en mand ved navn Jesper Vinter havde nogle kreaturer i græsning på den første. Det samme var tilfældet med Mølbyfennen, der blev benyttet af en mand fra Sønderjylland. De to sidstnævnte navne forklarer sig selv.

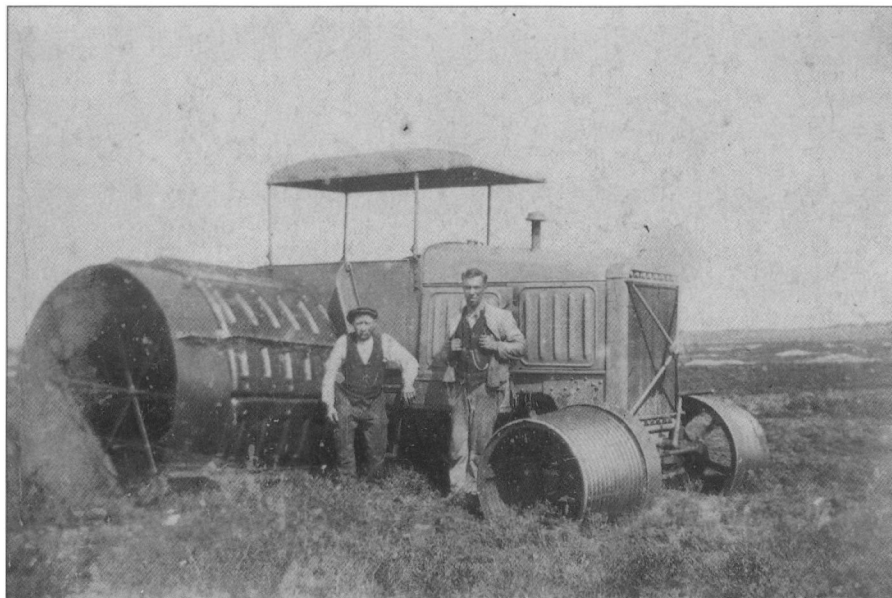
Mosens lyde, lugte og dyreliv

De første erindringer jeg har om »æ mues« er nok lyden derudefra. Den karakteristiske lyd, som Horsegøgens svingfjer gav fra sig, når den gik ned i pludseligt dyk.

Bekkasinen var den gang almindelig i mosen, en sky fugl som en jæger skulle være rask i vendingen for at få ram på.

Viber så og hørte man overalt, ligeledes den ret store fugl Regnsproven, samt Hjejler. Begge fuglearter, der er nemme at kende på deres karakteristiske fløjten.

I jagttiden var det dengang noget af en svir at være jæger i mosen. Man traf på agerhøns derude, mens ænder og fasaner dengang ikke var så almindelige. Vi havde lejet jagten ud til

*Kultivering af
Bække Mose
omkring 1925.
Foto i Bække
Lokalarkiv.*

en familie Ussing fra Erritsø ved Fredericia. Hvor meget de fik ud af at gå på jagt med deres hunde på gårdens marker, husker jeg ikke. For os drenge var det en svir bagefter at støve området igennem for at finde afskudte patronhylstre. Et flot patronhylster der endnu duftede af krudtrøg, var værd at samle på.

Der kunne også høres motorstøj fra mosen, når en af datidens traktorer, af mærket Fordson, trak en fræser henover et moseareal. Det var en petroleumsdrevet traktor med brede baghjul, for at traktoren ikke skulle synke førerhus var der slet ikke tænkt på dengang.

Violinspilleren

Et eller andet sted på den anden side af mosen kunne man på stille sommeraftener høre én spille violin, bl.a. »Sæterjentens søndag«, det gav en helt egen stemning. Jeg har siden hen fundet ud af, at det var en herre, hvis fulde navn var Hans Skøde Donslund. Han sad på en

stol udenfor sin lille ejendom nordvest for mosen og lod de smægtende toner fra sin violin lyde.

Jeg lærte ham og hans kone Minna at kende mange år senere, da jeg som elektriker, kom i deres hus, efter at de var flyttet til Teglgårdsvej i Bække. Af og til stak jeg hovedet indenfor til de flinke folk, der fik jeg fortalt sagens rette sammenhæng. Efter at vi havde indtaget en snaps fattede Hans Skøde Donslund så violinen og spillede, sin høje alder til trods, løs på instrumentet, f.eks. »Trædballehus Polka« og hans selvkomponerede »Møllevæls«, stilet til Bække mølles 100 års jubilæum i 1947, i hvis anledning møllen blev flot sat istand. Bække Mølle forfaldt efterhånden totalt og er for længst helt fjernet.

Dansk Folkemindesamling har optaget en del af de melodier Hans Skøde Donslund har komponeret. Han, der var ud af spillemandsslægt, kunne også traktere med trækbasunspil til morgensang ved sølv- og guldbryllupper.

*Tørvegravning i
Bække Mose ca.
1942.*

*Foto: Bække
Lokalarkiv.*

På stille sommeraftener kunne man også opleve, at der blev brændt lynghede af på den anden side af mosen mod Sønderhedesiden, i mørkningen opstod der et rødtligt flammeskær, en egen røgduft kunne anes derfra.

Kanalen på den anden side af mosen (nord) aflagde vi knægte af og til et besøg. Der var ikke farbar vej hele vejen derover, men vi gik tværs igennem. Vi lurede på hundestejler, som vi fangede med net og hældte på syltetøjsglas. Vi fangede også Vandkalve og Guldsmedelarver, som vi kom på større glas, tog herligheden med hjem for nærmere studium. Jeg tror dog ikke, vi kunne holde liv i menageriet ret længe.

Hugorme var der en del af, især i grøftekanterne. Vi holdt os gerne på solid afstand af dem, men betragtede de fæle slanger med nysgerrighed og gru, hvis de dukkede frem for øjnene af os.

Et pudsigt optrin fra dyrenes verden skal lige flettes ind her. Vor nabo mod vest, Hans Ravn,

på gården »Ingeborgsminde«, som der hørte over hundrede tønder land til, havde en mergelgrav, hvor der kunne bades. En sommerdag blev nogle folk, der arbejdede i mosen, vidne til et spektakulært optrin. Et par karle kom løbende i fuldt firspring hen over mosen, med skrækken malet i ansigtet, de stilede direkte mod mergelgraven. En bisværmer var lige i hælene på karlene, så de sprang lige på hovedet i vandet i den frelsende mergelgravs forplumrede vand. Bierne, anført af dronningen, opgav forfølgelsen, efter at have taget et par runder over vandspejlet. De gode karle kunne så ånde lette op – i ordets bedste forstand.

Tørvegravning

Som før nævnt fyredes der næsten udelukkende med tørv i mit hjem. Så når det blev sommer, var det med at komme ud i mosen og grave tørv, hvilket foregik med håndkraft i hvert fald indtil krigsudbruddet i 1939.

Vor far håndterede tørvespaden af hvilke fandtes to slags, den almindelige og »maskinspaden«, der var udformet med et vinkelret skær, og et ekstra håndtag, så der kunne skæres to sider ad gangen, og løftes en lang luns tørvedynd op på én gang. Far lod sig nøje med den almindelige spade, den var til at betale sig fra og nok mere handy.

Først blev der gravet overjord af, det var jo selve overfladen, der var begroet med lyng, græs, eller andre planter, som blev kastet tilbage i graven. Derefter kom selve tørvedyndet til syne til en dybde af halvanden til to meter. På sine steder i den nordøstlige del var der omkring fire meter dynd i en sort kvalitet, der var den bedste, ellers var dyndet rødligt og noget løst i det. Den dårligste kvalitet blev kaldt for »hundekød«, den var noget trævlet og ikke nem af skære i. I vores del af mosen var det nok mest de to sidstnævnte slags, der gjorde sig gældende.

Dyndblokkene blev skåret ud i tørvebænke, således kaldtes den væg i graven, der blev skåret tørv af. Disse blev lagt på land, skåret ud i tørvestørrelse, og derefter lagt på tørvefjæl, som var et par sammentømrede brædder på tre-fire meters længde. I den ene ende blev der forspændt en hest, og en af os børn fik besked på at lade hesten trække læsset hen til læggepladsen, hvor de nyopgravede tørv blev lagt ud til tørring. En sådan udbringning af tørvene sås også besørget af en lang trillebør, der kaldtes en kat. Ved brug af en sådan, sparede man hesten, men det kostede til gengæld armkræfter, ikke mindst da hjulet, der var af træ med jernring omkring.

Vi havde madkurv med i mosen, hvis da ikke vores mor kom med denne. Vi nød at sidde på kanten af tørvebrinken og få os noget til føden, når det blev ved den tid. Tørsten blev slukket ved saftvand eller stakitøl, hvidtøl i en fem-

liters flaske anbragt i et træstativ, der fra navnet stakitøl. Hesten stod tøjret og gumlede løs af sin fyldte mulepose.

Var det en tør og lun sommer, var det en svir at have med tørvegravning at gøre, bl.a. kunne man nøjes med at vende tørvene en enkelt gang. Var det en fugtig og kold sommer, skulle tørvene vendes flere gange, eller de skulle stuves, det vil sige lagt op i facon som en bikube, hvori vinden kunne få frit spil. Til allersidst blev tørvene, inden de skulle læsses på vogn, strevlet sammen med en rive, og derefter kørt hjem til tørvehuset, som nok efterhånden var i bekneb for en ny forsyning tørv til nytte for den forestående fyringssæson.

Hver sommer, ikke mindst i krigsårene, kom der fra »Asserbølgård«, der ligger et par kilometer syd for Lindknud, en flok, som vi kaldte »de kriminelle« sammen med deres ledere. »Asserbølgård« fungerede dengang som et åbent fængsel, så vidt jeg var underrettet, og var den sidste station før løsladelsen. Opvarmning af de store bygninger krævede mange læs tørv. Efterhånden gik de over til et motordrevet presseværk. Bygningerne på »Asserbølgård« anvendes nu til andre formål.

Også firmaet Brødrene Ludvigsen fra Agerbæk, der drev møbelfabrikation, var i nogle år at træffe i mosen. Både de og »de kriminelle« holdt til neden for gården »Hofskræddergård«, i et stykke af mosen, der var lyngbegroet og som aldrig havde været kultiveret.

Tørvefabrikation

Efterhånden blev Bække Mose rammen om en egentlig tørvefabrikation, der især under Anden Verdenskrig tog et voldsomt omfang.

Jeg vil nok sige, at der næsten herskede klondykeagtige tilstande i Bække by og omegn i tørveårene. Der kom nærmest en invasion udefra af alskens slags folk for at deltage i tørveeventyret.

Arbejdere i tørvegraven hos Legarth i Bække Mose omkring 1935-1950. Foto i Bække Lokalkiv.

Her var der gode penge at tjene i en periode med arbejdsløshed, for de der havde kræfter og lyst dertil. De fremmede udefra boede på bedste beskub, i værelser, på staldlofter, i udhuse, og i lemfældigt sammentømrede barakker. Fabrikanternes lønninger til bisserne blev for nogens vedkommende omsat i kortspil, rafling og drikkeri på kroen. Man hørte i og efter tørvetiden folk sige: »Det er en rådden tid«

Det er nok ikke usandt, at det var de færreste fabrikker, der fik overskud af tørveproduktionen. Var det en regnfuld sommer, blev der ikke fremstillet så mange tørv, hvilket jo gik ud over indtjeningen. Våde tørv er ingen god salgsvare, med mindre de havde været udsat for hård frost, så kunne de jo virke tilforladeligt tørre. Var sommeren tør og solrig, var der gang i den, beruset af det gode vejr, blev der fabrikeret tørv til helt hen omkring september, så nåede de sidste tørv ikke at blive tørre – så var man jo lige vidt. Så det var med at besinde sig, det var der trods alt nogle af fabrikanterne, der gjorde – tror jeg nok.

Der blev snakket om, at der var hen imod 100 foretagender i gang og ligeledes hen imod 1000 ansatte derude – når det gik allerhedest til i Bække Mose. I min erindring står, at der var hele seks-syv ælteværker, ellers pressere, nogen med avanceret tilbehør.

Den første tørvefabrik, Legarths Ælteværk, låovre ved Bække siden. Maskineriet blev trukket af et lokomobil fyret med fast brændsel, der lod sin dampfløjte lyde ved arbejdstids begyndelse og ophør. Fabrikken tilhørte gdr. Jørgen Legarth »Bækkegård«, der også ejede »Bække Møllegård«. Jeg har kun set den foretagsomme herre i glimt, men husker ham som en markant skikkelse.

Værket lå ved den gode del af mosen, hvor der, som før nævnt, var tørv af både kvantitet og kvalitet. Der blev af og til gravet moseeg op. Legarth kørte i en Chevrolet årgang 1928, hvor karosseriet var opbygget i både træ og stål, f.eks. dørstolpen var af træ. Jeg lånte senere i mit liv en mage til, hvor dørstolpen faldt af på grund af råd, således at det blev til åben vogn.

*Æltemaskine til tørvefrembringelse. Bække Mose.
Foto i privat eje.*

»Nylandia«

Omkring 1938 blev tørvefabrikken »Nylandia« etableret. Det var et ælteværk, som lå lige øst for mit hjem,

Værket ejedes af gdr. Laurids Lykke Teglgård, dog var der vistnok til at begynde med flere parthavere såsom J. Legarth, J. Jensen Rugholm og installatør Henrik Ehlers, Vejen. Henrik Ehlers var fra Bækkeegnen og drev en større elforretning i Vejen, men havde samtidig en mindre landejendom ved Bække, og derved blev han ved at være Bækkeborger.

Efter at et sjak havde opgravet tørvedyndten, blev den på tipvogne trukket af en skinnetraktor kørt til ælteværket, hvor det blev tippet ned i æltemaskinen, hvor materialet blev findelt og opslemmet med vand. Der skulle en stor vandboring og en stærk pumpe med en stor vandbeholder til for at holde værket tilstrækkeligt forsynet. Derefter blev denne dyndvælling ført op i dyndkassen med en kopelevator. Den store kasse var af træ og stod forankret på solide træstolper. Af praktiske grunde skulle dyndet jo føres til vejrs, så dyndvognen kunne køre ind under, hvorefter der blev åbnet for lemme, og dyndet fossede ned i vognen, der var en stor trækasse sat på gummihjul. Det pjaskede til alle

*En lille pause i mosearbejdet i Bække Mose.
Foto i privat eje.*

sider, så alt i nærheden blev pyntet godt til, også folk og fæ, det hørte med til håndteringen. Dyndvognen var forspændt to-tre heste, og kørtes af »Dynd Ejnar«, der vistnok hed Vejgård til efternavn. Senere da man efter besættelsestiden igen kunne få benzin, blev der anskaffet en lastbil til at køre dyndet ud på læggepladsen – der skulle det jo ud, enten det foregik på den ene eller på den anden vis. Der var inddraget adskillige tønder land til formålet. Her blev det hele pløret ud i et passende lag for derefter at antage en fast konsistens, at blive tromlet over med dyndtromlen, der var et gitterværk i firkanter med tørvefacon, den var hestetrukket. Når de facontromlede tørv var nået at blive næsten tørre, blev de vendt, enten med håndkraft, rive, eller en hestetrukket høvender. Næste skridt var strevling i lange rækker, stuvning forekom kun sjældent. Efter hele denne proces blev tørvene læsset på hestetrukket vogn eller på ladet af en lastbil kørt til forbrugeren eller til Bække Jernbanestation, hvor de blev vejret, og vandprøver udtaget. Til ælteværkets drift hørte en stor éncylindret stationær motor, petroleums- eller dieseldrevet. Lidt hen i 1940'erne blev den udskiftet med en elektromotor.

I tilslutning til fabrikken »Nylandia« blev der bygget en lille enlænget landejendom, stuehus og stald/lade i forlængelse af hinanden, ud til Vittrupvejen. Her boede Chresten Esgård med familie i nogle år, han stod for noget på ælteværket. Efterhånden fik familien foden under eget bord, idet de flyttede til Chrestens fødegård »Esgård« på Vorbasse Sønderhede. Senere flyttede Peder Udesen med familie ind på ejendommen. Han var pantefoged i kommunen blev senere ejer af gården »Margrethenborg«. Derefter kom L. Lykkes bror, Peter Lykke, til ejendommen, som også kaldtes »Nylandia«. Han bistod i en del år ved den tørve og formbrændselsproduktion, der foregik. Nu er ejendommen og dens jorder forlængst overgået til rekreativt område for jægere og byfolk.

Somrene 1940 og 1941

Det var først på sommeren 1940, efter krigsudbruddet i september 1939, vi kunne mærke begyndelsen til den omfattende tørveproduktion i Bække Mose, ud over de par værker der allerede var i gang. Det første, jeg husker, var en tøv tøv lyd, der kom østfra, ude i mosen. En to-takts Bukh dieselmotor var det, der frembragte denne, i mine ører, liflige lyd. Motoren trak en pumpe, der sørgede for afvanding af tørvegraven, ud i afvandingskanalen, der havde sit udløb i Holmeå.

Snart efter kom der flere motorer til, og presseværkerne holdt deres indtog. Det var modsat en kødhakker, knivene sad forrest på akslen og modtog dyndblokkene, der blev leveret via en transportør af et par arbejdere, der stod i graven og skar dyndet fri og læssede det i transportøren. Efter knivenes findeling fortsatte dyndmassen gennem en snegl for at ende i en tragtformet tud, hvor det kom ud af. Med facon som en tørv, og blev det af en arbejder rask skåret af i en aflang blok og lagt på en vogn med et stort fladt lad – en såkaldt rulle-

vogn med en rulle midt under vognen, som hjul for køretøjet. I den ene ende forsynet med en krog, så en hest kunne forspændes. Kusken var gerne en stor dreng eller pige, som så førte rullevognen ud til læggepladsen, hvor en arbejder aflæssede blokkene og med en skarpslebte greb delte blokkene ud i den rigtige tørvestørrelse. En tom vogn stod klar til returkørsel – tre vogne var således impliceret i opgaven.

I sommeren 1941 var min bror Olav og jeg beskæftigede som kuske ved en presser, der var i gang lige øst for den hjemlige mose. I højsommeren, i de lyse nætters tid, kørte vi i døgn-drift, de voksne i treholds skift, os kuske i to hold, d.v.s. 12 timers arbejdsdag, den korte sæson skulle jo udnyttes – det er, hvad der står i min erindring. Det var en drøj ensformig tjans, hvor Jørgen Ø. Pedersen på et af holdene stod ved presseren og tog fra og lagde det, der kom ud af presseren på rullevognen. Han var en oratorisk begavelse ikke mindst overfor os mere eller mindre sagesløse kuske, når vi, efter hans mening, ikke var hurtigt nok i vendingen.

De voksne arbejdede på akkord. Jørgen Ø. Pedersen lod heller ikke Fynboen og Skøt fra Øster Gesten Mose, der stod i graven, gå ram forbi, men de store ord bundede ikke så dybt – det gør de jo i reglen ikke. Jørgen Ø. Pedersen var vistnok en af de førende ved presseren. Mange år senere, efter at jeg have nedsat mig som selvstændig elinstallatør i Bække, hvor Jørgen Ø. Pedersen blev vores kunde, var han nu blevet en fredsommelig herre. Han og hans familie boede i Bække, hvor der nu blev drevet en velrenommeret dræningsmesterforretning. Vi mindedes tiderne i mosen og morede os derover.

Selvom vi havde lyse nætter, var der i timerne omkring midnat behov for at se sig godt for, for særlig lyst var det nu ikke, slet ikke i gravejre.

Legardts tørvfabrik i Bække Mose omkring 1945. Ælteværket, hvor mosedynd blev blandet med vand.

Foto i Bække Lokalkiv. B. 100517

I klart vejr kunne vi på det tidspunkt skimte lysglimtene fra de allieredes bombetogter over Nordtyskland.

Tørvebisserne

Troldhede-Kolding-Vejen Jernbane sendte i højsæsonen særtog til Bække Station et par gange i døgnet. De tog tørv med til Kolding, hvorfra de blev fragtet videre ud i landet. Der blev anlagt et ekstra læssespor til formålet. Far havde en solid gummivogn, som det kaldtes dengang, en vogn med understel fra en lastbil med luft-gummihjul, der kunne laste 3.300 kg. Den var købt hos vognmand Bernhard Larsen, Lindknud. Far havde også et par gode heste at spænde for, selv var han meget arbejdsom, hvad der også krævedes. En god aflønning derfor havde han fortjent, og fik det forhåbentlig også.

I 1943 undersøgte far mulighederne for at komme til i vintersæsonen at køre med Brunkul fra lejren i Troldhede, han mente der var gode penge at tjene der. Det var meningen, at en af egnens karle skulle derop med vogn og heste. Det blev dog ikke til noget, da den gode karl viste sig at være mere interesseret i kortspil, som i hårdt arbejde. Så tog vores far selv

derop med sit køretøj. Læsset til med hakkelse og korn, som foder til hestene, det var en tur på en hel del kilometre. Olav, der var konfirmeret, tog sig, sammen med vores mor, af gårdens drift den vinter, mens manden på gården var væk.

I den hjemlige mose var der skiftende tørvproducenter. I 1940'erne var der en entreprenør, Toft Nielsen fra Vembegnen syd for Lemvig, der producerede tørv sammen med vores far. Det var flinke, stabile folk, han havde med sig, der trofast mødte op, når sæsonen begyndte. Toft Nielsen stod for arbejdet sammen med sin bror Karl, derudover var der Richard, kaldet »æ buwn« – bonden – og hans bror Ejnar, samt Evald og hans bror Richard, der kaldtes »æ Sømand« – for at skelne mellem de to enslydende fornavne. Sidstnævnte havde sejlet udenlands og var således i besiddelse af det engelske cigaretmærke Players, en velduftende cigaret af Virginia tobak. De var, på en enkelt nær, ugifte, og havde andre gøremål for udenfor tørvsæsonen, bl.a. dræningsarbejde. Der var også en stor og stærk Fynbo, som gjorde sig bemærket ved at have en skovl med uden krykke, håndgreb, men det lod han sig ikke gå på af. Dengang var det vanskeligt at skaffe ordentlig håndværktøj.

Tørvesjakket stak med stort velbehag en pris Gøteborg snus i munden af og til – jeg betaktede mig for deres tilbud om prøvesmagning. I deres sparsomme fritid gik de ikke af vejen for et spil kort, dog ikke uden penge. Ellers var det stiltfærdige folk, som kom til at høre vort hjem til. Kost og logi fik de derhjemme eller i nabolaget. En overgang, da det gik hedest til, havde de derhjemme mindst 30 »tørvebisser« på kost, så der var noget for mine forældre at holde styr på. Bispisningen forgik i laden, landbruget var jo delvis nedlagt i disse år. Mor skriver i sine erindringer, at hun havde en pige som med-

hjælp, der efterhånden led af træthed, forårsaget af omgang med én af pensionærerne.

Efterhånden som gårdens marker blev anvendt til læggeplads for tørvene, havde vi kun én ko tilbage, som nok havde sit hyr med at levere mælk nok til den store husholdning. Det traditionelle markerarbejde var næsten ophørt på de op til mosen liggende landejendomme.

Hans Kristian Fynbo

Hans Kristian Fynbo, hans rigtige efternavn var Larsen, var eneboer i et primitivt blikskur beliggende i naboplantagen tilhørende Oskar Rosengren. Hans ernærede sig som daglejer i mosen og i nærliggende ejendomme, når det ellers passede ham. Han var ikke altid lige ædruelig, drak for sig selv, stor og stærk var han, god til at stå i en mødding for at læsse mæg på vogne. Var han i det lune, kunne han være underholdende og bl.a. synge for os. Til andre tider kunne han være mærkelig, så vi børn var ikke trygge ved ham. Hans liv sluttede midt i 1950'erne. Han blev fundet død i vor nabo Johannes Christensens kartoffelmark.

Der var en fynbo mere, nemlig Peter Fyn, han var og forblev ungkarl. En nydelig og omgængelig mand var han. Han var en af de mange, der kom til Bækkeegnen i begyndelsen af »tørvetiden« og blev hængende på egnen, hvad nogle få andre også gjorde. Peter Fyn boede en del år hos gdr. Hjalmar Andersen. Heller ikke han nåede ikke at blive en gammel mand, tiltagende svækkelse gjorde det af med ham.

I en lille træbarak, der blev opført under krigenovre på »Nylandia«s jorder, sådanne primitive beboelser var der en del af ved mosen i de tider, boede der en enlig mor med sine fire voksne sønner. De hed Christoffersen til efternavn og kom vistnok fra det østjyske. Det var en stovt kone, og sønnerne var flotte mørkhårede, stærke mandfolk. De kørte bl.a. tørv til Bække

Station med en lastbil. Jeg var en enkelt gang med på turen, vi læsede tørvene med greb ind i en lukket banevogn, det krævede sin mand. Der skete det tragiske med sønnerne, at de blev angrebet af tuberkulose, og de tre af dem døde af den frygtede sygdom.

»Nylandia« havde de en ung skinneraktorfører, en Strårup, fra en gård på Koldingegnen med en lys fremtid for sig, skulle man synes. Han var ellers landmand, men tog i mosen for at tjene penge. Også han blev ramt af sygdom og døde. Det var lungebetændelse. Det var før penicillinets tid.

Det siger sig selv, at vi der kendte til disse mennesker, ikke var uberørte over deres tragiske skæbne.

Da Vembfolkene kom og arbejdede sammen med vor far – han lagde mose til, og de havde arbejdskraften, var der rimelig god økonomi i produktionen. Da mosetiden var omme i sidste halvdel af 1940'erne, skulle der jo atter drives traditionelt landbrug på vores egn. Men da den hjemlige mose, der før var græsbevokset og givtig, lå hen som en ødemark, og agerjorden var ude af kultur, så var der ikke meget tilbage at starte et nyt kvæghold op på. Far havde dog, i forhold til de fleste andre, været så fremsynet, at den afrømmede overjord blev planeret ud, så »Vestergårds« mosearealer relativt hurtigt blev genskabt til korndyrkning og græsferner. Det var ikke mindst Toft-Nielsen's fortjeneste. Han der var dræningsmester forestod noget af arbejdet med dræning og mergling. I løbet af få år var der igen ordnede forhold på »Vestergård«.

Elektriciteten i mosen

Omkring 1943-44, blev der installeret elektrisk strømforsyning til afløsning af petroleumslamper og motorer derhjemme og i nabolaget. Vi blev forsynet med strøm fra Sydvestjysk Andels

Elektricitets Forsyning, S.A.E.F, i daglig tale kaldet Karlsgårde. Et mindre vandkraftværk ved Varde, som blev ledet af den navnkundige M.K. Nielsen-Højslev. Hovedparten af strømmen blev nok leveret fra Esbjerg Dampcentral, der blev forsynet med brunkul fra Søbylejerne ved FASTERHOLT. De med brunkul tungtlastede lastbiler passerede også igennem Bække efterladende sig spor af kuldrøys.

I skellet mellem vores mark og »Nylandia«s læggeplads, blev der placeret en transformator, højspændingslinierne kom fra Vittrupside.

Der blev fra vest af S.A.E.F. og fra øst af K.O.H. Kolding Oplands Højspændingsforsyning ført strøm til Bække mose, hvor der blev placeret transformatorer. Da forstummede lyden fra de brændstofkrævende motorer til fordel for de mere stiltiende og mere stabile elektromotorer, der fremover stod for trækraften for tørveproduktionen. På grund af den herskende mangel på bl.a. kobbertråd og elmast og for få penge, blev der på sine steder ophængt pigtråd på grænser, og trådene kunne hænge så lavt, at de var indenfor menneskelig rækkevidde, ikke ufarligt, dog var der stor spændingsfald i denne lemfældige form for ledningsføring, som ikke fik lang levetid i mosen. I øvrigt blev der adskillige steder ladet hånden om i sikkerheden i omgangen med det elektriske, det flød med dårligt isolerede kabler og andre elektriske dele, der skulle jo for enhver pris holdes gang i tørveproduktionen. Nogen er vel kommet til skade, men man synes ikke at have hørt om egentlige ulykker desangående. I vore dage havde produktionen fået stopforbud, inden den var nået at komme i gang.

Da tørveproduktionen ophørte for »Nylandia«s vedkommede, årstallet huskes ikke, fortsatte de med smuldskrabning til produktion af formbrændsel. Denne proces forgik i mosen. Ved at skrabe lag efter lag af tørvemulden,

indtil man nåede bunden, og der ikke var mere at komme efter. Formbrændselsfabrikken lå lidt nord for ejendommen. Den bestod af primitivt opførte træbaracker, hvor et par eldrevene stampere tog sig af formbrændselsproduktionen. Også andre steder på vor egn var der gang i dette stamperi.

Tilbageblik og eftertanke:

I en del år blev der skrabet smuld i Bække Mose af et firma fra Gesten, hvoraf der blev produceret sphagnum. Denne produktion ophørte i 1990'erne, da der ikke længere kunne opnås tilladelse fra fredningsmyndighederne til yderligere smuldskrabning i mosen.

For få år siden kørte jeg en aften i maj en tur ud i mosen primært for at lytte til Nattergalens sang og fik den tanke, at mosen nu igen er vendt tilbage til naturen til trods for, at der iflg. bogen Bække Sogn II kun skulle være blevet opgraved ca. 85 hektar af mosens samlede areal. Som følge af, at det er sket noget usammenhængende her og der, kom næsten hele mosen til at henligge i et stort morads, der efterhånden tilgroet med selvsåede løvtræer af forskellige art, der for længst har nået deres fulde højde. Så nu fremtræder arealet mere som skov end som tørvemose, nok til mere gavn for dyr end for mennesker, da det er ret ufremkommeligt at færdes derude.

Artiklen er bearbejdet og forkortet af redaktionen.

Anders Jul Kristensen. Født 1924. Stationsvej 15, 6622 Bække. Fhv. El installatør.